

Дарія Щербина, викладач кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

ЗМІСТ АКТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНЯ, ЇЇ СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI

У даній статті автор розглядає зміст активної комунікативної позиції, структурні компоненти цього складного особистісного утворення, їх критерії, показники та рівні сформованості.

Постановка проблеми. Потреби сучасного суспільства, його духовних та матеріальних сфер роблять проблему спілкування надзвичайно актуальною, тому що існування людини можливе лише в процесі спілкування, яке виступає універсальною умовою людського буття. Від ступеня сформованості та активності прояву комунікативної позиції учнів залежить результативність навчальної діяльності, їхньої підготовки до майбутньої життєдіяльності, розвитку творчого потенціалу особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна активність у сучасній науці вивчається у різних концептуальних межах. Активність у спілкуванні у науковій літературі визначається і як стан людей, які взаємодіють, і як якість комунікативної діяльності, і як прояв творчого ставлення до партнера по спілкуванню, і як особистісне утворення.

Позиція особистості формується та реалізується саме у процесі комунікативної діяльності, а рівень активності виступає критерієм діяльності й показником сформованості позиції. Комунікативна активність базується на особистісній активності, істотно впливаючи на якість комунікативної діяльності.

Передовий педагогічний досвід свідчить про те, що активна життєва позиція школяра виявляється насамперед у сфері спілкування. В основі спілкування лежить комунікативна активність як особливий вид соціальної активності. Комунікативна активність включає у себе:

- емоційний компонент, що виявляється у почуттях симпатії, товариськості, дружби;
- пізнавальний компонент, що виявляється у зацікавленому пізнанні учнем своїх ровесників;
- ціннісно-орієнтаційний компонент, що знаходить вияв в умінні адекватно оцінювати ті чи інші якості особи, орієнтуючись при цьому на суспільно значущі критерії;
- предметно-дійовий, що виявляється в пілкуванні про ровесників, старших і молодших за себе.

На ґрунті комунікативної активності, в основі якої і лежить піклування про інших, формується почуття товариськості й дружби, чуйність, такт, утверджується культура спілкування та культура бажань [3, 25 – 26].

Н.М. Косова розглядає комунікативну активність як специфічний вид діяльності у структурі спілкування. У структурі комунікативної активності виділяє такі елементи: комунікативні уміння, потреба у спілкуванні, оцінка й оцінні дії [4].

Ґрунтовним у вивченні комунікативної активності, на нашу думку, є підхід С.А. Васюри, який, досліджуючи комунікативну активність з позиції теорії інтегральної індивідуальності та враховуючи особливості міжособистісного спілкування підлітків, розглядає комунікативну активність як міру взаємодії суб'єкта спілкування з навколишніми людьми, що виникає за його власною ініціативою; як складне утворення, яке включає в себе компоненти операціонально-динамічного рівня та рівня міжособистісної взаємодії [1].

С. Тарасюк досліджує комунікативну активність у межах соціально-комунікативної активності учнів, не виокремлюючи першу, і вважає, що це цілісне утворення є складною категорією, яка містить у собі певну систему якостей, властивостей індивіда і характеризує:

а) емоційне ставлення до ровесників, навколишніх людей; уміння емпатувати, відчувати чужий біль і чужу радість, уміння ставити себе на місце іншого, бачити себе його очима; вміння володіти своїм емоційно-почуттєвим станом;

б) знання норм і правил спілкування з навколишніми; здатність осмислювати процес спілкування, прогнозувати ситуації спілкування, визначати стан іншого, здатність до рефлексії, заглиблення у свій внутрішній світ, зіставлення індивідуальних особливостей з вимогами довкілля;

в) ціннісні орієнтації особистості у сфері спілкування, що виступають критеріальною основою емоційного ставлення до навколишніх; здатність до об'єктивної оцінки поведінки і вчинків навко-

ЗМІСТ АКТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНЯ, ЇЇ СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI

лишніх та своїх власних; вміння оцінювати ситуації спілкування;

г) вияв турботи про навколишніх, самостійність та ініціатива у наданні допомоги; творче ставлення до спілкування з навколишніми [5, 7].

В.О. Киричук виділяє наступні структурні компоненти соціально-комунікативної активності:

- афективний, що визначає ступінь вираженості емоційного ставлення школярів до соціального довкілля, задоволеність спілкуванням з ровесниками;

- когнітивний – здатність осмислювати процес спілкування (спостерігати, розуміти), прогнозувати ситуації спілкування; вміння інтуїтивно визначати стан ровесника; проникати в думки, почуття, переживання, у його внутрішній світ; здатність до самопізнання, рефлексії;

- аксіологічний – інтерес і потреба у спілкуванні (їх домінуюча спрямованість); система ціннісних орієнтацій у сфері спілкування;

- праксеологічний – наявність досвіду соціально-комунікативної діяльності (спілкування); сформованість комунікативних умінь і навичок взаємодопомоги, творчого спілкування з ровесниками [2, 6].

Формування мети статті. Мета роботи полягає у з'ясуванні змісту активної комунікативної позиції учнів, у визначенні її структури, показників, критеріїв та рівнів сформованості.

Результати дослідження. На основі аналізу спеціальної літератури та практики наукової роботи було встановлено, що комунікативна позиція є складним особистісним утворенням, яке характеризується наявністю інтересу та стійкої потреби у систематичному спілкуванні, емоційним задоволенням на всіх етапах комунікативної діяльності, здатністю осмислювати процес спілкування, сформованістю комунікативної культури та умінь й навичок взаємодопомоги, творчого спілкування з ровесниками, здатністю встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, а також оволодінням якостями, що важливі для міжособистісних стосунків; підвищений рівень комунікативної діяльності, який виявляється у достатній сформованості комунікативних умінь, у позитивному ставленні до процесу спілкування, схильністю до комунікативної діяльності.

Структура активної комунікативної позиції, визначена нами за допомогою теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, самооцінок, експертних оцінок, спостереження за комунікативною діяльністю учнів, повинна включати, на наш погляд, афективний, когнітивний, аксіологічний та праксеологічний компоненти.

Отже, розглянемо характеристики визначених компонентів, їх критерії та показники.

Афективний компонент відповідає за емоційно-вольову сферу особистості, виражає ступінь емоційного ставлення до ровесників, навколишніх людей, вміння емпатувати, відчувати чужий біль і радість, вміння ставити себе на місце іншого, бачити себе його очима, вміння володіти своїм емоційно-почуттєвим станом. Тому критерієм прояву даного компонента ми називаємо емоційно-вольовий, а показниками його сформованості вважаємо рівень розвитку емпатичних здібностей особистості, поведінка особистості, її конкретні вчинки з урахуванням мотивів, якими вона керується при виборі власних дій, наполегливість, витриманість, рішучість, самостійність, задоволеність від процесу спілкування, повага до думок партнера, почуття успіху, власної значущості.

Когнітивний компонент відповідає за здатність осмислювати процес спілкування, знання норм і правил спілкування з навколишніми, вміння прогнозувати можливі шляхи розвитку комунікативної ситуації, сприймати зворотну реакцію співбесідника, контролювати ефективність спілкування на основі встановлення зворотного зв'язку, здатність до рефлексії, самопізнання, вміння проникати в думки, почуття, переживання партнера по спілкуванню, вміння орієнтуватися в цілях та ситуаціях спілкування, в особистості співбесідника, оперування набутим фондом знань і вмінь. Зважаючи на вищезазначене, критерій прояву когнітивного компонента ми визначаємо як пізнавальний. Показниками пізнавального критерію виступають знання, вміння та навички спілкування, уявлення та переконання особистості щодо комунікативної діяльності людини взагалі.

Аксіологічний компонент характеризується стійкою потребою у спілкуванні, відповідним інтересом до комунікативного процесу, прагненням учнів за власним бажанням брати участь у комунікативній діяльності, наявністю ціннісних життєвих принципів та орієнтирів у сфері спілкування, тому критерієм прояву даного компонента ми називаємо ціннісно-мотиваційний, а показниками його сформованості вважаємо спрямованість мотивації на задоволення потреби у спілкуванні, стійкий інтерес до комунікативної діяльності, оцінка та оцінні дії результатів власного та чужого спілкування, наявність відповідних ціннісних принципів у комунікативному процесі.

Праксеологічний компонент характеризується наявністю досвіду соціально-комунікативної діяльності, вмінням та бажанням піклуватися про оточуючих, проявом турботи про навколишніх, ініціативою у наданні допомоги, творчого підходу до розв'язання комунікативних завдань.

ЗМІСТ АКТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНЯ, ЇЇ СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI

Критерій прояву праксеологічного компонента ми визначили як предметно-дійовий, а його показниками виступають наявність досвіду спілкування та сформованість комунікативних вмінь та навичок взаємодопомоги й творчого спілкування з навколишніми.

Зіставлення теоретичних та емпіричних даних дослідження проблеми формування активної комунікативної позиції у шкільній практиці дозволило виділити нам чотири рівні сформованості активної комунікативної позиції учнів основної школи:

- **високий рівень**, що характеризується сформованістю знань про сутність та механізми комунікативного процесу; учні активно прагнуть до спілкування з іншими людьми; вміють об'єктивно оцінювати та передбачати результат комунікативної діяльності; мають тверді й усвідомлені знання про культуру, правила спілкування, емоційно позитивно сприймають їх; добре орієнтуються у ситуаціях спілкування; мають стійкий інтерес та потребу у спілкуванні, за власною ініціативою і бажанням беруть участь у комунікативній діяльності. Їм притаманні доброзичливе ставлення до партнерів по спілкуванню, відкритість, щирість, взаємна довіра та повага, налаштованість на співробітництво, позитивна мотивація спілкування, задоволеність від процесу спілкування, творчий підхід до розв'язання комунікативних завдань.

- **достатній рівень** притаманний учням, що мають неповні, часткові знання про природу спілкування; вони достатньою мірою володіють комунікативними вміннями та навичками; дотримуються правил спілкування, володіють культурою спілкування; прагнуть до спілкування, мають стійку потребу та інтерес до комунікативного процесу, але не завжди виявляють ініціативу та бажання взяти участь у процесі спілкування, іноді виявляють незадоволеність результатом спілкування. Їм притаманні доброзичливе ставлення до партнерів по спілкуванню, але до співбесідників ставляться вибірково. В цілому учням характерні відкритість, щирість, взаємна довіра та повага, налаштованість на співробітництво, позитивна мотивація спілкування, задоволеність від процесу спілкування

- **середній рівень** характеризується наявністю в учнів поверхових загальних знань про процес спілкування; учні не володіють належним чином вміннями та навичками спілкування; не мають стійкого інтересу та потреби у комунікативній діяльності, беруть участь у спілкуванні, але не виявляють власної ініціативи та бажання, мотивація виражена недостатньо; не можуть передбачити та оцінити результат спілкування, виявля-

ють незадоволеність результатом спілкування.

- **низький рівень** характеризується такими особливостями: обмежені, неправильні або відсутні знання про комунікативний процес; несформовані вміння та навички спілкування; відсутність інтересу та потреби у спілкуванні; негативна мотивація спілкування; незадоволеність від процесу спілкування, негативне ставлення до комунікативної діяльності та партнерів цієї діяльності.

Висновки. Таким чином, у ході нашого дослідження був з'ясований зміст активної комунікативної позиції, визначені структурні компоненти цього утворення, розроблені та обґрунтовані критерії, показники та рівні сформованості в учнів основної школи.

Подальший напрямок дослідження. Перспективу подальших досліджень з даної проблеми ми вбачаємо у розробці конкретних прийомів, методів, засобів імітаційно-ігрового навчання з метою активізації комунікативної позиції учнів та формування у них відповідного рівня цього складного особистісного утворення.

1. Васюра С.А. Коммуникативная активность школьников подросткового возраста и её развитие // Психологическая наука и образование. – 2002. – №3. – С. 35 – 44.

2. Киричук В.О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників: Автореф. дисс... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1998. – 18 с.

3. Киричук О.В. Формування в учнів активної життєвої позиції. – К.: Рад. школа, 1983. – 137 с.

4. Косова Н.М. Формирование коммуникативной активности будущего учителя: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. – М., 1988. – 258 с.

5. Тарасюк С. Соціально-комунікативна активність дитини як фактор розвитку її індивідуальності // Початкова школа. – 1998. – №2. – С. 7 – 10.

± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ±

“Якщо педагогіка хоче всебічно виховати людину, то спершу повинна всебічно пізнати її”.

“Мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що зв'яже віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле”.

Костянтин Ушинський
видатний педагог класик

± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ±